

Мусульманські держави

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Пригадайте інформацію про життя мусульманських країн з курсу всесвітньої історії 9 класу.

1. Розпад Османської імперії. На початку 1919 р. турецька влада була відчутно обмежена військами Антанти, які окупували чимало територій імперії (Балкани, арабські землі) та ввели свій флот до проток. У травні 1919 р. Греція окупувала Ізмір і прилеглі території. Турецька армія була деморалізована, постало питання про розчленування країни західними державами, що викликало широкий опір різних політичних сил, який попервах мав стихійний характер. Повсюдно почали виникати партизанські загони, товариства захисту прав місцевого населення, на чолі яких стояли представники патріотичної інтелігенції та офіцерства.

У 1919 р., спершу в м. Ерзурум, а потім у м. Сивасі відбулися два конгреси цих товариств, на яких було обрано Представницький комітет на чолі з генералом Кемаль-пашею. Документи конгресів закликали країну до боротьби за незалежність і проти окупантів, а султана - до створення нового кабінету. У жовтні було скликано знову обраний парламент, що прийняв «Національну обітницю», тобто Декларацію незалежності Туреччини, яка містила заклики до знищення всіх перешкод для розвитку країни, передусім привілеїв держав Антанти.

У відповідь на цю Декларацію держави Антанти в березні 1920 р. окупували Стамбул і розігнали парламент. Султан змушений був підкоритися, а його новий уряд офіційно виступив проти Представницького комітету і Кемалья-паші.

Такий перебіг подій викликав зливу обурення по всій країні. На хвилі національно-патріотичного піднесення у квітні 1920 р. в Анкарі було обрано новий меджліс - Великі національні збори Туреччини (ВНЗТ), до яких було включено й 105 членів розігнаного парламенту, що втекли зі Стамбула. Головою ВНЗТ став Мустафа Кемаль-паша, який проголосив новий орган влади єдиною законною владою Туреччини.

Створений ВНЗТ уряд на чолі з Кемалем ужив енергійних заходів щодо зміцнення своєї влади. Першою дипломатичною акцією його було звернення за підтримкою до радянської Росії, яка виявила готовність допомогти. Услід за тим, у відповідь на інтервенцію грецьких військ до Анатолії, турки почали успішну воєнну кампанію, що завершилася восени 1922 р. вигнанням інтервентів. Успіхи кемалістської революції сплутали всі карти державам Антанти. Умови нав'язаного султанові 1920 р. кабального Севрського договору було переглянуто. Зрештою, на конференції в Лозанні було визнано незалежність Туреччини в її тогочасних кордонах. Ще до того, 1 листопада 1922 р., ВНЗТ прийняли закон про ліквідацію султанату, після чого 29 жовтня 1923 р. Туреччину було проголошено республікою. Щоправда, представника султанської династії Абдулу-Меджида II офіційно проголосили «халіфом усіх мусульман», але в березні 1924 р. було ліквідовано й халіфат. На цьому національно-визвольний етап революції в Туреччині завершився.

ЦЕ ВАРТО ЗНАТИ

Ататюрк Мустафа Кемаль: «Ті, хто воюють мечем, рано чи пізно терплять поразку від тих, хто воює сохою».

Лідер народного руху і перший президент Турецької Республіки (1923-1938). Прізвище Ататюрк («батько турків») дістав від ВНЗТ 1935 р. Навчався у Стамбульській академії генерального штабу. Брав участь у італо-турецькій війні (1911-1912 рр.), 2-й Балканській війні (1913 р.). У 1913-1914 рр. - на військовій службі. Будучи президентом, здійснив багато реформ, що перетворили Туреччину на світську державу.

- «Ататюрк - творець сучасної Туреччини».

2. Модернізація Туреччини. Ситуація, що склалася внаслідок національно-патріотичного піднесення, та величезні успіхи революції, що привели до незалежності Туреччини, а також успішного протистояння натискові держав, - усе це створило Кемалю величезний авторитет у країні. Спираючись на цей авторитет, лідер революції та керівництво створеної ним 1923 р. Народно-республіканської партії (НРП) приступили до серії рішучих і радикальних перетворень, що тривали понад 10 років (1923-1934 рр.) і великою мірою змінили як традиційну структуру країни, так і її зовнішній вигляд.

Особливості політичної системи Туреччини:

- державу очолював президент;
- вищим органом влади був однопалатний меджліс, з депутатів якого президент призначав прем'єра;
- вибори до парламенту були двоступеневими, за мажоритарною системою;
- жінки з 1930 р. отримали право обирати й бути обраними до муніципальних органів влади, а з 1934 р. - також і до меджлісу;
- конституція, прийнята 30 квітня 1924 р., декларувала всі головні демократичні права і свободи;
- впроваджено цивільний шлюб, ліквідовано багатошлюбність;
- здійснено перехід на європейський одяг, європейський календар і літочислення;
- латинізована абетка заступила арабську.

У сфері економіки всю турботу щодо розвитку національного капіталу перебрала держава. Державне регулювання економіки поєднувалося зі створенням умов для приватнопідприємницької діяльності. Турецький уряд приступив до ліквідації іноземних концесій, що частково були анульовані, частково викуплені. До центрального республіканського банку перейшло від відкупленого Оттоманського банку право емісії. Уряд перебрав будівництво нових залізниць, портів, промислових підприємств. Було встановлено більш високі митні тарифи, що захищали молоду промисловість країни від іноземної конкуренції. Офіційно скасовувалися пільги європейському капіталові. У сільському господарстві було проведено податкові реформи і створено умови для підвищення товарності сільськогосподарських продуктів, передусім тютюну і бавовни.

Зворотним боком нової економічної політики був жорсткий режим у сфері праці, у тому числі точна регламентація праці на державних підприємствах, відсутність чи заборона діяльності вільних профспілок (їх заступали державні), а також заборона вільної діяльності опозиційних партій. Політика НРП і Кемалю не могла не викликати спротиву різних кіл суспільства як справа, так і зліва, які не сприйняли нововведень і мало що отримали від перетворень.

Утім, Турецька республіка на чолі з її першим президентом М. Кемалем Ататюрком у 1920—1930-ті роки досягла відчутного прогресу та вийшла на передові позиції серед країн Азії.

3. Модернізація Ірану. До Першої світової війни Іран залишався відсталою аграрною країною, напівколонією Великої Британії та царської Росії. Загальна чисельність населення становила 10-12 млн, із них майже 1/4 - різні племена (курди, лури, бахтіари, белуджі, кашкайці, туркмени, араби тощо), чиїм заняттям здебільшого було кочове скотарство, та близько 1/5 — міське населення.

Особливості суспільної системи Ірану:

- обмежена монархія на чолі з династією Каджарів;
- земля та зрошувальні споруди були власністю шаха, феодалів, поміщиків, духовенства;
- серед племен зберігалися патріархальні відносини;
- основну масу селян становили безземельні, малоземельні й наймити;
- фабрично-заводської промисловості практично не існувало;
- нафтопромисли на Каспії та заводи належали іноземцям;
- у країні було безліч дрібних торговців, які не витримували конкуренції та часто банкрутували.

На початку 1918 р. Велика Британія розпочала окупацію всього Ірану, зміцнюючи свої позиції в цьому регіоні та створюючи плацдарм для вторгнення до Закавказзя. У серпні 1918 р. було створено англофільський уряд на чолі з Восугом ед Доуле. Порушуючи конституцію та в обхід меджлісу (парламенту), Восуг ед Доуле підписав у серпні 1919 р. британсько-іранську угоду, що віддавала під контроль британських радників та інструкторів іранську армію, фінанси, прокладення шляхів, зовнішню торгівлю й фактично встановлювала залежність Ірану від Британії.

• Реза-хан

Англійська окупація викликала сплеск антиколоніального руху в іранських провінціях — Тебризі, Хорасані та Гілянї. Плани англійців перетворити Іран на свою колонію було зірвано, тому вони 1921 р. були змушені вивести війська з іранської території. З країни виїхали також англійські військові та фінансові радники.

У лютому 1921 р. перські козаки під командуванням Реза-хана вчинили в Тегерані державний переворот. Було утворено новий уряд, що дістав назву «чорного кабінету». Реза-хана було призначено військовим міністром. Було опубліковано Декларацію уряду про боротьбу проти аристократії та про намір поліпшити становище робітників і селян. Проголошувалися незалежна зовнішня політика й анулювання британсько-іранської угоди 1919 р. У лютому 1925 р. Реза-хан став верховним головнокомандувачем країни, а в грудні 1925 р. — шахом нової династії Пехлеві.

Особливості правління Реза-шаха:

- переслідування будь-яких опозиційних рухів;
- запровадження жорсткої державної цензури в літературі та пресі;
- ігнорування інтересів національних меншин;
- політика релігійної нетерпимості навіть до інших течій ісламу.
- прийняття законів, спрямованих на зміцнення правової основи держави, земельних відносин, фінансів (кримінальний і цивільний кодекси, закони проти насильницького захоплення землі, про реєстрацію земельних володінь тощо);
- прискореними темпами будувалися нові промислові підприємства, залізниця.

Прагнучи обмежити вплив англійців, Реза-шах охоче приймав економічну допомогу від Німеччини. Було створено Національний банк Ірану (1928 р.), введено державну монополію зовнішньої торгівлі (1931 р.).

У країні було здійснено важливі реформи, покликані сприяти розвитку освіти й культури: засновано світські школи й прийнято закон про обов'язкову початкову освіту; відкрито численні середні й вищі навчальні заклади, зокрема Тегеранський університет (1934 р.), де навчання було платним. Услід за реформами Ататюрка в Ірані було здійснено аналогічні реформи, якими передбачався перехід на європейський одяг, що супроводжувалося, як і в Туреччині, скасуванням традиційних титулів і звань, запровадженням прізвищ.

Наслідки реформ одразу ж вплинули на стан країни. Промисловий розвиток привів до появи прошарку кваліфікованих робітників. На селі посилювалися товарні зв'язки, з'явилася значна кількість землевласників, пов'язаних із ринком. Сформувалася

верства освіченої інтелігенції. Рівночасно найвпливовіше шиїтське духовенство чинило значний опір реформам, у яких воно вбачало відхід іранського суспільства від історичних, релігійних, національних традицій та устоїв.

Проте режим Реза-шаха, заснований на диктаторських повноваженнях, переборював опір опозиції, виводячи Іран до гурту розвинених країн не лише свого регіону, а й усієї Азії.

4. Основні аспекти Близькосхідної проблеми. Палестина - історична область у південній частині Передньої Азії, на Східному узбережжі Середземного моря. Це — колиска християнської релігії, тут народився Ісус Христос, міста й села Палестини описано в Біблії. До того ж у Єрусалимі знаходиться Стіна Плачу — вціліла частина храму Давида, що є найбільшою святинєю для іудеїв, а також визначні мечеті мусульман. Тут віддавна проживали євреї, араби, інші народності, на цій території утворювалися й розпадалися держави, точилися тривалі та спустошливі війни.

У XIX ст. до Палестини почали проникати англійський, німецький і французький капітали, а наприкінці століття - єврейський. Євреї вбачали в Палестині землю обітовану, прагнули створити тут свою державу. Творцем та ідеологом політичного руху, спрямованого на створення єврейської держави в Палестині (він отримав назву сіонізм) був австрійський журналіст Теодор Герцль, а 1897 р. її схвалив перший сіоністський конгрес. Євреї пропонували викупити цю землю у турецького султана, якому вона тоді належала, але той не погодився. Незважаючи на це, євреї почали переселятися в Палестину. Перші єврейські переселенці з'явилися в Палестині ще у 80-х роках XIX ст. Єврейська біднота їхала сюди за фінансової підтримки Ротшильдів та інших єврейських магнатів. Вони жили відокремлено від арабів, не асимілюючись із ними, зберігаючи свою релігію, культуру, традиції. Під час Першої світової війни Палестину захопила Велика Британія, у липні 1920 р. вона отримала мандат на управління цією територією від Ліги Націй.

Велика Британія, на основі декларації Бальфура (міністра закордонних справ) 1917 р., підтримувала єврейську еміграцію і колонізацію. Після Першої світової війни євреї масово почали прибувати в Палестину, особливо зі Східної Європи. Наприкінці 30-х років XX ст. євреї становили вже майже 1/3 населення Палестини. Це дуже часто спричиняло виступи й повстання арабського населення (найбільш значні датуються 1920-1921, 1929, 1936-1939 рр.).

Формуємо компетентності

Хронологічну. 1. Поставте події у хронологічній послідовності: Реза-хан став новим шахом Ірану, жінки Туреччини отримали право обирати й бути обраними до муніципальних органів влади, був проведений перший сіоністський конгрес, англійці були змушені вивести війська з іранської території.

Просторову. 1. Покажіть на карті, які території Османська імперія втратила після Першої світової війни.

2. На схемі покажіть, із яких країн відбувалась еміграція євреїв до Палестини в міжвоєнний період.

Інформаційну. 1. Використавши підручник та додаткові джерела, зробіть історичний портрет Реза-шаха Пехлаві.

2. Порівняйте реформи Реза-шаха в Ірані та Ататюрка в Туреччині у 1920-1930 рр. у політичній, економічній, культурній сферах та проаналізуйте їх наслідки. Логічно. 1. Які наслідки мала Перша світова війна для Туреччини?

2. За яких обставин було створено Великі національні збори Туреччини (ВНЗТ)?

3. Який політичний устрій існував в Ірані на початку ХХ ст.?

4. Коли і в який спосіб Реза-хан став засновником нової династії в Ірані?

5. Що спільного було в національно-визвольному русі Ірану і Туреччини?

6. Кому належала ідея про створення єврейської держави на території Палестини?

Гендерну. Використавши додаткові джерела, знайдіть відомості про час надання права голосу жінкам в європейських країнах. Порівняйте ці дати з Туреччиною.

Мовленнєву. Обговоріть у групах питання про сутність палестинської проблеми.

листопад 1917 р. - декларація Бальфура, яка дала право євреям емігрувати до Палестини.

1920 р. - початок Турецької революції.

жовтень 1923 р. - Туреччину проголошено республікою.